

Tìm hiểu giá trị di sản văn hoá biển, đảo Hải Phòng phục vụ dạy học môn Du lịch di sản tại Trường Đại học Hải Phòng

Hoàng Thị Mỹ

ThS. Trường Đại học Hải Phòng

Received: 14/3/2024; Accepted: 21/3/2024; Published: 28/3/2024

Abstract: Vietnam's border and island cultural heritages in general and Hai Phong's border and island cultural heritages in particular are an important part of knowledge in the Heritage Tourism module for students majoring in tourism. This is a subject related to finding, exploiting and preserving heritage values in the tourism industry. On the basis of understanding the values of coastal and island cultural heritages, students can develop skills in explaining and conveying information to tourist; and at the same time, suggest ways to manage and preserve heritage Hai Phong's border and island cultural assets in the developing tourism scene. In this article, the authors focuses on analyzing three values expressed in some typical border and island cultural heritages in Hai Phong: historical values; spiritual culture value and the value determines national territorial rights with the hope of helping tourism students better understand local cultural heritage and effectively exploit their value in tourism activities.

Keywords: Heritage; border and island values and cultures; Hai Phong

1. Đặt vấn đề

Thế kỷ XXI được xem là “*Thế kỷ của đại dương*”. Bảo tồn và khai thác các giá trị di sản văn hoá biển, đảo (VHBD) trở thành một vấn đề quan trọng mang tính chiến lược của hầu hết các quốc gia trên thế giới có biển. Trong số 28/63 tỉnh, thành phố có biển, đảo; Hải Phòng (HP) là nơi lưu giữ nhiều di sản VHBD phong phú và đặc sắc, tập trung chủ yếu ở quận Đồ Sơn và huyện Cát Hải. Các di sản VHBD Hải Phòng đã, đang và vẫn sẽ là nguồn tài nguyên du lịch nhân văn quý giá, tạo nên nét đặc trưng cho mảnh đất, con người HP. Nói cách khác, muốn khai thác và phát triển du lịch biển HP không thể không tìm hiểu các giá trị di sản VHBD tại đây. Do đó, trong bài báo này, tác giả sẽ phân tích giá trị của một số di sản VHBD tiêu biểu ở HP, làm sâu sắc hơn một phần nội dung kiến thức trong học phần *Du lịch di sản* đã và đang được giảng dạy tại Trường Đại học Hải Phòng hiện nay.

2. Nội dung nghiên cứu

2.1. Các di sản văn hoá biển, đảo chứa đựng giá trị lịch sử

Hiện nay HP còn lưu giữ nhiều di chỉ khảo cổ, di tích lịch sử có giá trị. Các di chỉ khảo cổ thêm biển Cái Bèo, Bãi Bền có quy mô lớn, địa tầng dày, tổ hợp di tích và di vật phong phú đã cho chúng ta thấy dấu vết văn hoá của các làng chài ven biển HP xuất hiện vào loại cổ nhất ở VN. Chúng vừa là những di sản

VHBD đặc sắc của HP nói riêng, của VN nói chung, hiện đang được lưu giữ tại Bảo tàng HP và Viện khảo cổ VN.

Xung quanh khu vực cửa sông Đá Bạc, Bạch Đằng... đã phát hiện nhiều dấu tích cư trú nhà sàn ven sông nước và mộ gạch dưới chân núi đất. Đây là những nguồn tư liệu quan trọng để nghiên cứu về một nghìn năm bảo tồn của văn hoá Đông Sơn và tinh thần quật khởi của dân tộc ta. Gần đây, các bãi cọc Cao Quý có liên quan đến Bạch Đằng Giang được phát lộ cũng là một trong những di sản khảo cổ quan trọng ở vùng biển Hải Phòng minh chứng cho tinh thần chống giặc ngoại xâm, tinh thần độc lập, tự chủ của dân tộc.

Trong cuộc kháng chiến chống thực dân Pháp xâm lược, Bến Nghiêng là nơi chứng kiến những người lính Pháp cuối cùng rút khỏi VN, trở thành một cột mốc đánh dấu sự thắng lợi hoàn toàn của quân và dân ta sau 9 năm kháng chiến chống Pháp trường kỳ, gian khổ và đầy anh dũng của quân và dân HP nói riêng và nhân dân cả nước nói chung.

Bến K15 nằm ở chân đồi Vạn Hoa, Đồ Sơn - nơi xuất phát bí mật của những con tàu không số chi viện cho chiến trường miền Nam, nơi bắt đầu của Đường Hồ Chí Minh trên biển. Đó là một địa chỉ đỏ cho các hoạt động về nguồn cho du khách khi muốn tìm hiểu về chiến tranh VN, là niềm tự hào của người dân HP trong cuộc chiến tranh chống lại đế quốc Mỹ xâm

lược.

Bảo tàng Hải quân HP là bảo tàng cấp quốc gia duy nhất ở VN lưu giữ những hiện vật, các bảo vật quốc gia về lịch sử bảo vệ biển đảo của Tổ quốc một cách khá nguyên vẹn, nguyên gốc mà con tàu không số huyền thoại (Tàu vận tải quân sự HQ671) là một ví dụ điển hình. Những di chỉ, di tích, hiện vật còn tồn tại trên đất HP hôm nay đã tái hiện một cách cụ thể lịch sử phát triển dân tộc ta qua hàng nghìn năm dựng nước và giữ nước.

Cũng giống như cộng đồng ngư dân ven biển khác trên cả nước, cuộc sống và quá trình mưu sinh của dân HP (Đồ Sơn, Cát Hải) gắn chặt với môi trường biển cả. Biển vừa là nguồn tài nguyên thiên nhiên, là kho hải sản vô tận, vừa là nơi tiềm ẩn bao rủi ro đe dọa đến tính mạng con người. Vì thế đối với người dân, tín ngưỡng và lễ hội có vai trò vô cùng quan trọng, được xem như “lá bùa hộ mệnh” để họ yên tâm bám biển. Do đó, những hình thái tín ngưỡng có mặt ở đây đều mang dấu ấn của môi trường sinh thái biển, đảo.

Đối với tín ngưỡng thờ Thành hoàng làng, người dân vùng biển sẽ tôn thờ những người có công lập nên vùng đất, đánh đuổi giặc cướp biển, bảo vệ cuộc sống cho người dân biển, đảo. Ở vùng biển Đồ Sơn, mỗi làng có đình riêng nhưng đều thờ chung duy nhất vị Thành hoàng làng Diêm Tước. Đền Nghè thuộc phường Vạn Hương, quận Đồ Sơn là nơi thờ Diêm Tước Thần Vương và phối thờ “Lục vị tiên công” - 6 vị thần có công lập nên đất Đồ Sơn. Đây là nơi diễn ra các nghi thức tế lễ trong lễ hội Chọi Trâu vào ngày mùng 9 tháng Tám (Âm lịch), một lễ hội đặc sắc và độc đáo mà dấu ấn văn hoá biển được thể hiện rõ nét qua nghi lễ hiến sinh cho thủy thần - một tục lệ cổ xưa còn sót lại của cư dân Đông Nam Á cổ mà Đồ Sơn, HP vinh dự là nơi còn lưu giữ được cho đến tận hôm nay. Lễ hội Chọi Trâu Đồ Sơn không chỉ là niềm tự hào của người dân HP mà còn là di sản văn hoá phi vật thể quốc gia, là tài sản vô giá của dân tộc.

Người dân Cát Hải tôn thờ nhiều vị thành hoàng khác nhau nhưng có lẽ hai vị Thành hoàng là *Phó Nguyên soái Duy Bồi chi thần* và *Đô Nguyên soái Tuyên Nghi chi thần* là tiêu biểu hơn cả. Đây là hai vị tướng thời Hậu Lê có công lao lớn trong việc tiền trừ hải tặc vùng ven biển, bảo hộ cho người dân có cuộc sống bình yên, trù phú, đồng thời nhiều lần linh ứng giúp nước, bảo vệ vùng ven biển phía Đông của đất nước. Di tích đình Hoàng Châu cùng với lễ hội Xa Mã- Rước kiệu đặc sắc, được tổ chức vào ngày 10 tháng 6 (Âm lịch) hàng năm, nhằm tri ân, tưởng nhớ công lao hai vị thành hoàng và gửi gắm ước mong

biển yên sóng lặng để cuộc sống của người dân buồm thuyền xa khơi, tôm cá đầy khoang, từ lâu đã trở thành di sản văn hoá của quốc gia.

Bên cạnh tín ngưỡng thờ thành hoàng làng, thờ thủy thần cũng là hình thái tín ngưỡng phổ biến của người dân nơi đây. Dân Cát Hải đồng nhất Đông Hải Đại Vương với Đoàn Thượng, vị thủ lĩnh nổi tiếng trung thân, nghĩa hiệp dưới thời vua Lý Cao Tông. Ông là người có công lao lớn trong việc đánh đuổi giặc cướp biển, vận động người thân và nhân dân chung sức trị thủy, quai đê ngăn lũ, mở trường khuyến học. Trong số 242 di tích thờ Đông Hải Đại Vương Đoàn Thượng ở khu vực Bắc Bộ, Hải Phòng chiếm tới 141 di tích, riêng *Cát Hải có 13 di tích thờ Ngài*, trong đó di tích Đình, chùa Gia Lộc, Thị trấn Cát Hải cùng với lễ hội là tiêu biểu hơn cả. Đình Gia Lộc được xây dựng trên nền móng của căn cứ quân sự cũ do Đoàn Thượng lập nhằm bảo vệ vùng biển phía Đông. Tại đây hàng năm nhân dân địa phương tổ chức **lễ hội đua thuyền** trong 3 ngày 19 đến hết ngày 21 tháng Giêng (Âm lịch) với các hoạt động tế lễ, rước nước đến các trò chơi như đua thuyền, thi đan lưới vô cùng sôi động.

Đối với người dân Đồ Sơn và các vùng lân cận, Nam Hải Đại Vương là vị thần linh thiêng được thờ tại đảo Dấu. Người dân tin rằng, thần sẽ phù hộ cho họ được thuận buồm, xuôi gió, tránh được mọi rủi ro trên biển. Xưa nay tàu bè nào qua đây đều phải ghé vào thắp hương, lễ bái. Lễ hội Đảo Dấu được tổ chức vào 3 ngày mùng 8, 9, 10 tháng 2 (Âm lịch), chính hội là mùng 9 với những lễ vật đặc sắc: một áo, một nón, một chiếc cần câu, một chiếc rỏ, những chiếc thuyền giấy được làm theo kiểu tàu chiến đời Trần, bè bằng gỗ được dựng ngay trên đảo. Lễ hội là dịp người dân Đồ Sơn tri ân, cảm tạ và gửi lời cầu mong tới vị thần luôn phù trợ cho người dân được mưa thuận gió hoà, xuôi chèo mát mái, tránh được những rủi ro trên biển khơi.

Với đặc trưng là vùng biển, đảo, trong đời sống tâm linh của người dân Cát Hải, Đồ Sơn, tín ngưỡng thờ các vị nữ thần biển cũng rất phong phú, đa dạng. Tại Cát Hải, người dân còn lưu giữ nhiều truyền thuyết kể về xác của bốn người phụ nữ chết không biết từ đâu trôi dạt vào đảo, linh ứng nên được dân chúng lập miếu thờ phụng. Truyền thuyết về Đền Mẫu Bà, đền Bà Chúa Gôi, đền Áng Ván đều có cùng một mô típ về bà Mẫu vốn có ba chị em/hay ba mẹ con bị tử nạn trên biển. Xác của họ trôi dạt vào các vùng khác nhau ở Cát Hải được người dân chôn cất cẩn thận và lập miếu phụng thờ. Sự kiện này cho chúng ta nghĩ đến nguồn gốc, thân phận của các bà có thể là Tứ Vị Thánh

Nương. Truyền thuyết về Tứ Vị Thánh Nương trong dân gian rất phong phú và có nhiều dị bản khác nhau nhưng cơ bản đều thống nhất ở việc họ có ba hoặc bốn người, đi đường biển vào VN sau khi nhà Tống thất thủ bởi quân xâm lược Nguyên Mông. Họ trở thành những vị thần luôn cứu giúp, bảo trợ cho người dân đi biển. Theo nhà nghiên cứu văn hoá Ngô Đăng Lợi: Hải Phòng có 26 ngôi đền thờ Tứ Vị Thánh Nương đều dựng ở các cửa sông. Do đó, việc phụng thờ Tứ Vị Thánh Nương dưới những cái tên dân dã như Mẫu Bà (Đền Vạn Chài); Mẫu Bà; Bà Gôi hay Đào Hoa công chúa ở Đồ Sơn, Cát Hải là điều dễ hiểu.

Bà Đế cũng là một vị nữ thần biển cả được người dân Đồ Sơn và Hải Phòng tôn thờ. Đền Bà Đế nằm chân núi Độc thờ vợ chúa Trịnh Giang với tước hiệu được vua Tự Đức phong sắc: “*Đông Nhạc Đế Bà- Trịnh chúa phu nhân*”. Đền có kiến trúc độc đáo- mặt đền hướng ra biển khơi, lưng nép vào núi. Từ lâu, đền được xem là một nơi linh thiêng và nổi tiếng của vùng đất HP, nơi người dân đi biển gửi gắm, kí thác niềm tin vào cuộc sống ra khơi vào lộng, thuận buồm xuôi gió, nơi khách du lịch mỗi lần đến HP dường như không bao giờ bỏ qua.

Có thể thấy, tín ngưỡng và lễ hội có một ý nghĩa quan trọng đối với người dân biển, đảo HP. Chúng làm cho người dân có đời sống tâm linh ổn định. Trước mệnh mông sóng nước, bão gió, sóng thần... họ luôn cảm thấy mình được hỗ trợ bởi các vị thần linh. Sự yên tâm ấy đã cổ vũ cho công việc làm ăn, giúp họ yên tâm, vững lòng bám biển để sinh tồn, giữ đất của cha ông và phát triển cuộc sống.

Các di sản văn hoá biển, đảo khẳng định chủ quyền lãnh thổ quốc gia

Biển, đảo không chỉ là một bộ phận thiêng liêng của Tổ quốc mà còn là cửa ngõ kết nối với bên ngoài. Với vị trí địa/ chính trị quan trọng - nằm án ngữ trên con đường xâm lược từ phía Đông của các chính quyền phong kiến phương Bắc, nằm trong đầu mối tiếp xúc với thế giới bên ngoài của chính quyền quân chủ Đại Việt nên từ lâu trên mảnh đất này đã lưu giữ nhiều di sản VHBD có ý nghĩa như những cột mốc văn hoá, như những bằng chứng có tính thuyết phục cao khẳng định sự quyết tâm, ý thức và trách nhiệm bảo vệ chủ quyền lãnh thổ dân tộc.

Thời tự chủ Đại Việt, vùng đất HP đã xác lập một vị thế quan trọng trong quá trình phát triển của Phật giáo bằng việc vua Lý Thánh Tông cho xây dựng Tháp Tường Long trên núi Đồ Sơn vào năm 1058. Trong chùa tháp hiện nay có hơn 20 pho tượng đồng nặng hơn 20 tấn được đặt trong Tam bảo, có những

ngôi chùa nhỏ được làm hoàn toàn bằng đồng, bọc vàng 24k, kích thước tương tự như Chùa Đồng Yên Tử. Chùa tháp Tường Long là một biểu tượng quan trọng cho Phật giáo thời Lý và Phật giáo Hải Phòng. Trên núi ven biển tiền tiêu Đông Bắc, việc xây dựng tháp Tường Long vừa đáp ứng nhu cầu phát triển Phật giáo của triều Lý lúc bấy giờ, vừa khẳng định một nhiệm vụ quan trọng về quốc phòng ven biển.

Nơi tiền đồn canh trấn cửa biển HP, ngọn Hải Đăng Long Châu và Hải Đăng đảo Dấu do kiến trúc sư người Pháp thiết kế và xây dựng vào đầu những năm 90 của thế kỷ 19 đều là những biểu tượng văn hoá đặc trưng trên vùng biển HP.

Những di sản VHBD được hiển hiện và duy trì cho tới tận ngày hôm nay đã góp phần khơi dậy tình yêu quê hương, đất nước và tinh thần cố kết cộng đồng dân tộc trong bảo vệ chủ quyền biển đảo thiêng liêng Tổ quốc của người dân HP nói riêng và nhân dân VN nói chung.

3. Kết luận

Dưới góc độ tinh thần, di sản văn hoá biển, đảo HP với những giá trị lớn lao là những bài học lịch sử, đạo đức, là chất keo kết dính cộng đồng để người dân HP vươn lên mọi khó khăn, thử thách trong quá trình phát triển xã hội cũng như xây dựng an ninh, quốc phòng vững chắc ở địa phương. Dưới góc độ vật chất, di sản VHBD Hải Phòng là nguồn tài nguyên du lịch nhân văn quý giá đã, đang khai thác cho hoạt động du lịch, tạo nguồn lợi lớn về kinh tế cho người dân nơi đây. Với các giá trị to lớn đó, người dân HP nói chung, đặc biệt là những SV du lịch nói riêng phải có thái độ trân trọng, có trách nhiệm trong việc gìn giữ và khai thác đúng mục nguồn tài nguyên quý giá của địa phương, đóng góp vào sự phát triển kinh tế, xã hội của TP ngày càng phồn vinh trong tương lai.

Tài liệu tham khảo

1. Lâm Thị Mỹ Dung, Đặng Hồng Sơn (2023), *Khảo cổ học biển đảo và vấn đề nghiên cứu phát huy giá trị văn hoá biển đảo (trường hợp Hải Phòng), Kỷ yếu hội thảo cấp Quốc gia, Văn hoá biển đảo Việt Nam, giá trị truyền thống và khát vọng phát triển bền vững*. Hải Phòng
2. Từ Thị Loan (2019), *Văn hoá biển đảo vùng Đông Bắc Bộ*, NXB Chính trị QG sự thật. Hà Nội
3. Ngô Đăng Lợi (2013), “*Nữ thần và tục thờ nữ thần ở miền bể Hải Phòng*” *Kỷ yếu hội thảo quốc tế Văn hoá thờ nữ thần- mẫu ở Việt Nam và Châu Á Bản sắc và giá trị, Hội Folklore Châu Á- Trung tâm nghiên cứu và bảo tồn văn hoá tín ngưỡng Việt Nam*, NXB Thế giới. Hà Nội